

Susteren in 1842 (TMK; bladen deels overlappend)

Susteren circa 2010 (Top25)

Historische ontwikkeling

Aan het laatmiddeleeuws stadje Susteren zijn twee nederzettingen voorafgegaan. Eind zevende eeuw werd een kloosternederzetting gesticht op een terrein waar we nu de Amelbergabasiliek en kerkplein terug vinden. Deze nederzetting bevond zich op een verhoging in het landschap en was omgeven door moerassen, welke doorsneden werden door kreken. Deze vrouwenabdij, mogelijk in een Iers-Columbaans traditie, was mogelijk een dubbelklooster.

Via een al dan niet natuurlijke doorgang was deze verhoging verbonden met de belangrijke noord-zuid verbindingsweg aan de oostzijde van de Maas op het terras van Eisden Lanklaar, waar een halve kilometer verder een landbouwnederzetting lag (Feurth).

In hoeverre er zich mensen vestigden in de directe omgeving van het klooster, is moeilijk te achterhalen. Wel zal de elfde en twaalfde eeuw hierin verandering hebben gebracht. De abdij werd immers in die periode geheel herbouwd in een carré-vormig klooster. Deze hoogmiddeleeuwse nieuwbouw van de abdij trok veel ambachtslieden en in hun kielzog handelslieden aan. Deze vestigden zich langs de verbindingsweg, die samen met een afkortingsweg, een "driehoek" vormde en zo evolueerde tot het ovaalvormige plein welk wij kennen. Hier vormde zich dus een tweede nederzetting, de pre-stedelijke kern rondom de ruimte die men later *markt* noemde.

In de beginfase zal de noodzaak aan een molen voelbaar zijn geweest en heeft men, zoals op vele plaatsen gebruikelijk is stromend water naar de molen gebracht. De Rode Beek kreeg een aftakking in het dalletje tussen de twee terrassen.

Ten zuiden hiervan was het grondgebied, uitgezonderd de verhoging met de abdij, nogal moerassig. Het hele gebied in de zuidoost hoek is tot ongeveer zestig jaar geleden onbebouwd gebleven en als een soort groene long gebruikt. In de zuidwesthoek lagen de *stadsweieren*, wellicht brandvijvers, die aangesloten waren op de *kleine gracht*.

In 1260 of daaromtrent kreeg Susteren stadsrecht van Dirk van Valkenburg en werd Susteren versterkt en kreeg een omlappende gracht met wal. Aanvankelijk kende Susteren drie poorten, na ca. 1500 nog slechts twee.

Susteren was een plattelandsstadje. Het grootste gedeelte van de bevolking vond zijn nering in de landbouw en veeteelt, dit kunnen we uit de lijsten van beroepen afleiden. Het hebben van een paard en een koe was al vaak een teken dat men goed kon leven.

Het stadje was in drie kwartieren verdeeld: Kerkkwartier, Winkelkwartier en Feurderkwartier.

De poorten van Susteren verdwenen rond 1840 toen Susteren met het overige Limburg terug aan het koninkrijk Nederland kwam en er een goede verbindingsweg aan de oostzijde van de Maas moest komen. De wegversmallingen door de poorten gevormd moesten voor het verkeer wijken.

Rond 1960 verdwenen de omlopende gracht en bijbehorende wal geheel uit het Susterense landschap.

Ruimtelijke karakteristiek

De historische ruimtelijke structuur van Susteren is nog goed herkenbaar. Bepalend zijn a) het tracé van de grote verbindingsweg aan de oostzijde van de Maas, welke vanuit Wijk bij Maastricht via Holtum, Holtummerweg (met Rijksweg Zuid), Winkelstraat, Raadhuisstraat, Marktstraat, Feurthstraat, Louerstraat en Roermondseweg (nu: Rijksweg Noord) naar de kapel bij Schilberg en vervolgens naar Roermond liep, en b) binnen het stadje Winkelpoort-Winkelstraat – Voorderstraat (Raadhuisstraat en Marktstraat) en Feurderpoort. Verder relevant is de verbinding tussen de verhoging met abdij en de Kerkstraat. De open plek ten noorden van de Amelbergabasiliek is nu ingericht als plein. In vroeger eeuwen stond hier de abdij en in de stenen zijn de contouren van de kloostergang aangegeven. Ook is dit de ruimte waar een 7e-eeuwse waterput wordt afgedekt met een herdenkingssteen. Tevens heeft men symbolisch de laatmiddeleeuwse gracht van de abdij teruggebracht; ze volgt niet precies de oorspronkelijke loop.

Het relatieve grote gebied begrensd door de percelen aan de Kerkstraat (en Salvatorstraat), de Rode Beek (toenmalig) en de omlopende grachten en wal werd in de zestiger jaren van de vorige eeuw volgebouwd en het aangrenzend gebied tot aan de percelen van de Stationsstraat eveneens. De Molenlaan is de hoofdweg in deze wijk en was een verlenging van de Wijnstraat tot aan de Stationsstraat. Hiervoor verdween wel de Rode Beek uit het dorp en werd via de zuidwestelijke gracht om het voormalige stadje geleid. Het bochtige beektracé vormt echter nog op veel plekken de grens tussen tuinen, waardoor het vroegere verloop vanuit de lucht nog te volgen is.

Door een herinrichting van de Marktstraat werd de Molenlaan de belangrijkste verbindingsweg tussen de zuidelijke toegang van Susteren en de wijken Mariaveld en Heide.

Ook de stadsgracht is vrijwel volledig gedempt. In de infrastructuur van na de demping is alleen aan de westzijde en aan de noordwestzijde bij de Bleekwal het vroegere verloop van de gracht nog herkenbaar; aan de noordoost- en zuidzijde en in mindere mate aan de oostzijde is bij uitbreiding van bebouwing en infrastructuur geen rekening gehouden met het verloop van de vroegere stadsgracht. Hierdoor zijn de grenzen van de oude stad nog maar beperkt afleesbaar in de ruimte.

Met betrekking tot de bebouwing valt op dat Susteren bebouwing kent uit een groot aantal perioden, die elkaar afwisselen. Van planmatige woningbouw op grotere schaal is binnen de oude gracht geen sprake, uitgezonderd de Molenlaan en omgeving. Er zijn slechts enkele panden van vóór 1800 te vinden, althans voor zover te achterhalen op basis van de BAG-gegevens. Deze gegevens blijken in de praktijk voor de oudere panden niet altijd secuur te zijn. De nokrichtingen van de bebouwing staan haaks op de straat (smalle percelen) of liggen parallel aan de straat (bredere percelen). In een aantal woningen bevinden zich brede dubbele deuren met een gemetselde toog. Deels zal het gaan om stadsboerderijen met in later eeuwen verfraaide voorgevels, deels om doorgangen voor koetsen van burgerwoningen.

Relevant is ook de bebouwing uit de periode 1946 – 1960. Susteren is zwaar getroffen tijdens de Tweede wereldoorlog, wat zich in het bebouwingsbeeld weerspiegelt.

De bebouwing van na 1960 wijkt in maat en schaal ten dele sterk af van de kleinschalige bebouwing uit de periode vóór 1960. Bebouwing ná 1960 vond grotendeels plaats op nog onbebouwd terreinen.

Bij gelegenheid van deze nieuwbouw zijn de restanten van het oude tracé van de gracht deels overbouwd.

Steden kenmerkten zich vaak door bebouwing langs de straten met daarbinnen groene ruimtes, omsloten door bebouwing. Dat patroon bestond en bestaat ook in Susteren, vooral binnen de bouwblokken aan weerszijden van de Salvatorstraat. Tot ver in de 20e eeuw lag er achter de bebouwing aan de oostzijde van de Salvatorstraat nauwelijks verdere bebouwing en lag de Kloosterstraat volledig in het groen. Verdichting van de bebouwing na de Tweede Wereldoorlog en de aanleg van de Molenlaan heeft dit beeld verder veranderd, waardoor het groene karakter is afgenomen. Het groen is verder gefragmenteerd en in private tuinen teruggedrongen. Vooral het groen achter de bouwblokken aan weerszijden van de Salvatorstraat/Jodenstraat en aan achter bouwblokken aan weerszijden van de Marktstraat is historisch relevant.

Het Marktpllein van Susteren, deels in gebruik als parkeerplaats (foto: Luuk Keunen, 6 mei 2014).

Cultuurhistorische waarden

Tot de belangrijkste cultuurhistorische waarden van Susteren behoort de ruimtelijke structuur van wegen met bijbehorende rooilijnen, waarbij vooral de ruimtelijke dimensie van de Marktstraat in het oog springt. Het restant van de Roode Beek is waardevol, evenals het verloop van de beek dat nog in de verkaveling van de tuinen zichtbaar is. Van het tracé van de stadsgracht resteert alleen het gedeelte dat na aanleg van Molenlaan en de omleiding van de Roode Beek in het nieuwe beektracé is opgenomen. Als we kijken naar de bebouwingstype is vooral de kleinschalige, afwisselende woningbouw (zowel in type als ouderdom) langs de oude infrastructuur van waarde: elk individueel pand is anders en heeft vaak ook een andere ouderdom dan zijn buurman. Veel panden die zich 19e- of 20e-eeuws tonen kunnen in werkelijkheid een oudere kern met bijzondere bouwhistorische

sporen bevatten. Daarbij zijn ook de rooilijnen, zoals die langs de Marktstraat, van belang. Samenhangend met de kleinschaligheid van bebouwing is de waardevolle fijne verkaveling van huispercelen met groen in oude tuinen binnen bouwblokken. Bijzonder is uiteraard ook de Amelbergabasiliek met omringende bebouwing en open ruimte als overblijfsel van het klooster.

Een bijzondere kwaliteit in de kern van Susteren wordt gevormd door de vele bebouwing uit de wederopbouwperiode, meer specifiek de periode 1946 – 1960. Karakteristieke bebouwing uit de periode 1961 – 1969, zoals langs de destijds nieuw aangelegde Molenlaan, vraagt om een nadere studie waar het om de cultuurhistorische waarde gaat. Hetzelfde geldt voor de Ruitersweg, die overigens maar ten dele binnen het ensemble valt.¹

De planmatige woningbouw in de noordwesthoek (Bleekwal, Aan de Rode Beek) en de grootschalige bebouwing ten oosten van de Amelbergabasiliek, allemaal van na 1960, verstoren juist het kleinschalige historische stadsbeeld en hebben een negatieve waarde ten aanzien van het aspect cultuurhistorie.

¹ Naoorlogse woningbouw is maar ten dele onderwerp van studie geweest in het kader van de cultuurhistorische waardenkaart en niet door vakspecialisten op het gebied van wederopbouwarchitectuur beoordeeld. Daar ligt mijns inziens een belangrijke lacune.